

Illés-Molnár Márta

Tanulási cél: magyar mint származási nyelv

Előadásom címében a származási nyelvet tanulási célként jelölöm meg. Konferenciánk témája „A kis nyelvek és kultúrák közvetítésének módszertani és szervezeti kérdései”, melyből a módszertani lehetőségek egy szeletére szeretnék rávilágítani. A kis nyelveknek – legyen az például cseh, magyar vagy szlovák, melyeket többek között a Humboldt Egyetemen is oktatnak Berlinben – Németországban is nagy értéke van az azokat származási nyelvként beszélők körében. Természetesen nem mindenkinek áll módjában szülei anyanyelvét elsajátítani, és nem mindenkinek adatik meg az a motivációs tényező (mindenekelőtt a szülők által), mely hatására származásnyelv-tudását a gyermek- és iskoláskort követően továbbra is ápolni, fejleszteni kívánja. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy például a hungarológia területét is egyre nagyobb számban választják azok, „akik a magánéletben, illetve foglalkozási területükön belül rejlő okok miatt tanulják a magyar nyelvet” (FISCHER 1999: 31).

Előadásomban a németországi magyar kisebbség nyelvhasználatán keresztül szeretnék rámutatni arra, miként nőhetne az egyetemi képzésben akár jelentős mértékben is a kis nyelvek hallgatóinak száma az azokat származási nyelvként beszélők köréből. A következőkben tisztázom a származási nyelv fogalmát, bemutatom szerepét és jelentőségét, ismertetem tanításának és tanulásának lehetőségeit az egyetemi oktatást megelőző időszakban, majd rátérek a származási nyelv egyetemi oktatásának kérdésére, melynek kapcsán rámutatok a nyelvi forma szükséges és lehetséges vizsgálati, kutatási eszközeire.

1. A SZÁRMAZÁSI NYELV MEGHATÁROZÁSA

A származási nyelv fogalmát általában csak akkor használjuk, ha az egyén anyanyelve a környezet nyelvétől különbözik. Pontosabban szólva, ha a társadalom hivatalos nyelvétől eltérő. A nagy befogadó országok pedagógiai szakirodalmában a fogalom egyre sűrűbben előkerül, mivel a származási nyelv kérdésének az általános iskolai képzésben mind nagyobb jelentősége van. A származási nyelv tehát annak az országnak a hivatalos nyelve, amelyből az egyén származik.

Kutatásomban a származási nyelvet mint elsőként vagy egyik elsőként megtanult nyelvet határozom meg, melyet tudásának fokában és használatának mértékében megelőz a makrokörnyezet, azaz a társadalom nyelve. Értelmezésemben a származási nyelvet beszélők egyaránt lehetnek szimultán vagy szukcesszív,

azonban minden esetben korai kétnyelvűek, kétnyelvű elsõnyelv- vagy korai másodiknyelv-elsajátítók. A nyelvelsajátítás mindkét esetben természetes módon történik, és az iskolai évek elõrehaladtával a származási nyelv tudásának fokában és használatának mértékében az egyén nyelvi életében a második helyre kerül.

2. A SZÁRMAZÁSI NYELV SZEREPE ÉS JELENTÕSÉGE

Mint nyelvészeti tétel közismert, hogy a második elsajátított nyelvet, különösen azt, amelyiket az egyén három éves kora után tanul meg, nem beszél olyan szinten, mint a szimultán elsajátított elsõnyelvet, elsõnyelveket (MÜLLER–KUPISCH–SCHMITZ–CANTONE 2007: 17). Az elsõnyelv fejlesztése úgy a kognitív és a pszichés fejlõdésben, mint a másodiknyelv-elsajátításban nagy jelentõséggel bír, mindemellett lényeges politikai és gazdasági szerepet játszik a többnyelvű Európában – olvashatjuk Regina KUNZ (2008: 419) „Die schulische Versorgung zugewanderter Kinder und Jugendlicher in Deutschland“ (Bevándorló gyermekek és fiatalok iskolai ellátása Németországban) című könyvében. Kunz meghatározásában a magyar az elsõ-, a német a másodiknyelv. Amint azt az elõzõekben kifejtettem, a magyar nyelvet a németnyelvi környezetben élõ és tanuló gyermekek és diákok esetében másodiknyelvként határozom meg. Mint elsõ- vagy egyik elsõnyelvi jelentõségére azonban mindenképpen fel kell hívunk a figyelmet. Itt egyértelmű különbséget kell tehát tennünk az elsõ elsajátított és az elsõként használt nyelv között.

3. A SZÁRMAZÁSI NYELV TANULÁSA ÉS TANÍTÁSA

Amikor származási nyelvet tanítunk, nem beszélhetünk idegennyelv-oktatásról. Nem beszélhetünk anyanyelvi oktatásról sem, hiszen a másnyelvi környezetben élõ és tanuló gyermekek és fiatalok származási nyelvüket és származási kultúrájukat alacsonyabb szinten használják és ismerik, mint anyaországi társaik. A származási nyelv legkésõbb az iskolai oktatástól számítva a tanulók második nyelve lesz.

A származásnyelv-tanítás célcsoportja, amint azt neve is jelzi, a bevándorló családokból származó gyermekek, akiknél – a magyar nyelv vonatkozásában Németországban – legalább az egyik vagy mindkét szülõ magyar anyanyelvű. A természetes többnyelvűség fejlesztése és támogatása, azaz a német és a származási nyelv képzési célként kell, hogy megjelenjen a bevándorló-családokból származó gyermekek oktatásában (SIEBERT-OTT 2009), mivel a származásnyelvi készségek fejlettségének jelentõs szerepe van más nyelvek tanulásában, illetve az általános készségek, képességek kifejlõdésében.

Az anyanyelvi (vagy származási nyelvi) kiegészítõ oktatás az egyes tartományokban az úgynevezett konzulátusi modellen, azaz az egyes származási országok diplomáciai

képviselőin keresztül szerveződik. A modell az elmúlt években egyre jobban visszaszorult. Azonban néhány tartományban, így például Berlinben ez az oktatási forma ismét nagyobb jelentőséget kapott. A berlini állami Európai Iskolákban a diákok különféle nyelvkombinációk közül választhatnak, mint például német-görög, német-olasz, német-lengyel stb. Az egyes tárgyak oktatási nyelve vagy a német vagy a származási nyelv (SIEBERT-OTT 2009: 6–7).

Az említett modellek közül a magyar nyelv vonatkozásában sajnos egyik sem létezik. Jóllehet Németországban számos magyar származású diák él, a magyar nyelv és a kultúra közvetítése a közhasznú kulturális egyesületekben történik. A tanulóknak először az érettségi vizsgát követően az egyetemen van lehetőségük módszertanilag megalapozott oktatási formában magyar származási nyelvüket tanulni.

4. A MAGYAR MINT SZÁRMAZÁSI NYELV EGYETEMI OKTATÁSA ÉS VIZSGÁLATA

Előadásom utolsó fejezetének címe talán furcsának tűnik, hiszen a származási nyelv oktatásának kérdését összekapcsolom annak kutatásával. A címválasztást nem csupán a figyelemfelhívás célja vezérelte, sokkal inkább a szükségszerűség. Származásnyelv-kutatás híján ugyanis nem beszélhetünk annak egyetemi oktatásáról. A származási nyelv kutatása egyben kétnyelvűség-kutatás is, ám egyenlőségjelet semmiképpen nem tehetünk a kettő közé. A származásnyelv-beszélők kétnyelvűek, így nyelvi produkciójuk vizsgálata és elemzése a kétnyelvűség-kutatás eszközeivel történik. A származásnyelv-kutatás célja azonban nem csupán a nyelvi változások leírása, a kontaktusjelenségek feltárása. A jelzett adatgyűjtésen és feldolgozáson túlmenően, abból kiindulva kell összegezni a nyelvápolás, a nyelvmegtartás lehetőségeit. Ebben látom az egyetem egyik feladatát.

Az, hogy a gyermekek és a későbbi általános- és középiskolai tanulók mennyire válnak kétnyelvűvé, és milyen mértékben maradnak azok, azaz milyen nyelvi szinten képesek tartani származásnyelvi ismereteiket, különböző pszichológiai, társadalmi és oktatási tényezők befolyásolják (vö. NAVRAC SIS 2004: 72). Annyit biztosan kijelenthetünk, hogy másnyelvi környezetben célzott nyelvápolás, tudatos fejlesztés hiányában a származásnyelv-tudás csökken, az életkornak megfelelő nyelvi regiszter ki sem épül, majd végül a származásnyelv-beszélők megszűnnek kétnyelvűnek lenni – a többségi nyelv javára. A hallgatói létszám növeléséhez és annak állandó biztosításához éppen ezért volna az egyetem egy másik feladata magának a származásnyelv-oktatásnak a kidolgozása az egyetemet megelőző iskolaévekre is.

Amint azt a bevezetőben már jeleztem, az egyetemi szakot egyre többen választják azok, akik magánéleti okok miatt tanulják a magyar nyelvet. Ezek a hallgatók sok esetben magyar származásúak, humán, nyelvészeti érdeklődésűek, s magyar nyelvtudásuk

tanulmányaik elején általában még nem áll magas szinten. Más egyetemi szakok hallgatói – például orvosi, mérnöki vagy közgazdasági tanulmányokéi – ellenben pont az egyetemi évek során veszítik el addig kiegyensúlyozott magyar-német kétnyelvűségüket. Az egyetemi oktatás egy további, a Németországban beszélt magyar nyelvhez kapcsolódó feladatát abban látom, hogy a bachelor- vagy akár a master-szint elvégzésével lehetőséget biztosítson más egyetemi szakirányok hallgatóinak stabil kétnyelvűségük fenntartására, megszilárdítására. Ezek az emberek ugyanis rendelkeznek azzal a magyar elsősíntvel kompetenciával, minek segítségével származásnyelv-tudásukat anyanyelvi szintre emelhetik. Ezek lesznek azok az emberek, akikre a többnyelvű Európában minden szakterületen szükség van.

Végezetül saját anyaggyűjtésem kapcsán ismét kitérnék a származási nyelv vizsgálatának kérdésére. Jelenleg nem létezik egy nagy, reprezentatív nyelvi korpusz a Németországban beszélt magyarról. Így hiányzik a minőségi elemzés. Véleményem szerint nagy nyelvi korpuszra nincs is szükség. Ahány német-magyar kétnyelvű beszélő, annyiféle magyar nyelvváltozat. Ami biztosan közös bennük, az a német nyelvnek a magyarra gyakorolt hatása. Ez a magyar németországi (vagy német nyelvterületi) kontaktusváltozata. Éppen ezért kezdetben elegendő volna egy kisszámú kétnyelvű, a német iskolarendszert látogató tanulócsoport magyar nyelvi közléseinek a feldolgozása. Saját gyűjteményem fő korpusza a 2009-es, 2010-es és 2011-es évek gyűjtött hanganyagából származik négy magyar-német kétnyelvű tanulótól. A még nem megszerkesztett hanganyag körülbelül 450 órát, az írásbeli közlések több mint 100 A4-es oldalt tesznek ki. A nyelvi anyag még feldolgozás alatt áll.

Felhasznált irodalom

- FISCHER, HORGER 1999. A magyar nyelv oktatásának formái és keretfeltételei Németországban (fordította Fazekas Tiborc). *Hungarologische Beiträge* 12: 27–37. http://epa.oszk.hu/01300/01368/00012/pdf/1999_027-037.pdf (Letöltve: 2009.07.26.)
- GÜRSOY, ERKAN 2010. Language Awareness und Mehrsprachigkeit. In: Kompetenzzentrum ProDaZ. <https://www.uni-due.de/imperia/md/content/prodaz/la.pdf> (Letöltve: 2014.10.02.)
- ILLÉS-MOLNÁR MÁRTA 2011. A magyar mint származási nyelv módszertanához. A magyar nyelv és kultúra átadása szórványban élő iskoláskorúaknak. *THL₂*, 1-2: 67-81.
- ILLÉS-MOLNÁR MÁRTA 2012. A származási nyelv mint terminus technicus. A származási nyelv fogalma és kutatása. In: Illés-Molnár Márta – Parapatics Andrea – Csernák-Szuhánszky Debóra szerk. *Doktoranduszok a nyelvtudomány útjain. A 6. Félúton Konferencia, ELTE BTK, 2010. október 7-8. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest: 109-120.*
- Illés-Molnár Márta 2014. A magyar mint származási nyelv és a nyelvi tervezés. A németországi magyarság nyelvhasználatához. In: Ladányi Mária – Vladár Zsuzsa – Hrenek Éva szerk. *Nyelv – társadalom – kultúra. Interkulturális és multikulturális perspektívák I-II. Tinta Könyvkiadó, Budapest: 328–335.*
- KUNZ, REGINA 2008. *Die schulische Versorgung zugewanderter Kinder und Jugendlicher in Deutschland.* Verlag Dr. Kovač, Hamburg.
- MÜLLER, NATASCHA – KUPISCH, TANJA – SCHMITZ, KATRIN – CANTONE, KATJA 2007. *Einführung in die Mehrsprachigkeitsforschung.* Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- NAVRACSHIS JUDIT 2004. *A kétnyelvű gyermek.* Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém.
- SIEBERT-OTT, GESA 2009. Entwicklung und Förderung von natürlicher Mehrsprachigkeit: „Deutsch plus Herkunftssprache“ – kein zu ehrgeiziges Bildungsziel für Kinder aus Familien mit Zuwanderungsgeschichte. In: *ZMI Magazin*, Heft 1, 6–9. <http://www.auslaenderbeirat-muenchen.de/archiv/09-07-04/Vortrag%20Siebert-Ott.pdf> (Letöltve: 2011.01.21.)